УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ

ФАКУЛЬТЭТ ГІСТОРЫІ, КАМУНІКАЦЫІ І ТУРЫЗМУ

КАФЕДРА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ, АРХЕАЛОГІІ І СПЕЦЫЯЛЬНЫХ ГІСТАРЫЧНЫХ ДЫСЦЫПЛІН

ARCHAEOLOGIA HRODNAE

Працы археалагічнага гуртка
2023
Том 2

зборнік навуковых артыкулаў

Гродна
ГрДУ імя Янкі Купалы
2023

УДК 902(476.6)
ББК 63.4(4Беи)
А71

Рэкамендавана Саветам факультэта гісторыі, камунікацыі і турызму ГрДУ імя Янкі Купалы

Рэдкалегія:
С. А. Піваварчык (гал. рэд.), доктар гістарычных навук, дацэнт, прафесар кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін ГрДУ імя Янкі Купалы;
А. Д. Гаршкоў, магістр гістарычных навук, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін ГрДУ імя Янкі Купалы,
навуковы кіраўнік СНК “Археалагічны гурток”

Рэцэнзенты:
А. Ф. Касюк, кандыдат гістарычных навук; вядучы навуковы супрацоўнік аддзела археалогіі Гродзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея;
Г. У. Васюк, кандыдат гістарычных навук, дацэнт; дацэнт кафедры ўсеагульнай і славянскай гісторыі ГрДУ імя Янкі Купалы

Archaeologia Hrodnae. Працы археалагічнага гуртка 2023. Т. 2 : зб. навук. арт. / ГрДУ імя Янкі Купалы ; рэдкал.: С. А.Піваварчык (гал. рэд.), А. Д. Гаршкоў. – Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 2023. – 41с. – Дэп. у ГрДУ імя Янкі Купалы 04.01.2024, № 0001/04012024.

У зборнік увайшлі матэрыялы, якія з’яўляюцца вынікам працы сяброў СНК “Археалагічны гурток” у 2023 г, прысвечаныя актуальным праблемам беларускай археалагічнай навукі, краязнаўства, антрапалогіі і іншых дысцыплін.

Разлічаны на навуковых і музейных супрацоўнікаў, выкладчыкаў сярэдніх і вышэйшых навучальных устаноў, аспірантаў, магістрантаў, студэнтаў, а таксама ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй і археалогіяй роднага краю.

ЗМЕСТ

Археалогія каменнага і бронзавага вякоў

Жабінская С. С.	Помнікі яніславіцкай культуры на тэрыторыі Гродзенскага ўзвышша	с. 5–6
Жабінскі П. В.	Нарыхтоўка каменнай сякеры з помніка Кавальцы 1 (матэрыялы даследаванняў 2023 г.)	с. 7–8

Археалогія жалезнага веку

Чубаров М. В.	Культура штрихованной керамики в работах А. М. Медведева и А. А. Егорейченко: сравнительный анализ	с. 9–16

Археалогія сярэднявечча

Чикирис Д. А. Фёдоров Э. А.	История археологических исследований древнего Минска	с. 17–22
Каспер Н. С.	Анализ антропологических материалов с околиц д. Белево (Гродненский район)	с. 23–25

Археалогія Новага і Навейшага часоў

Гацко Я. У.	Дзесяць знаходак з гарышча будынка на зав. Тэлеграфны, 2, г. Гродна	с. 26–34

Ад выкладчыкаў – студэнтам

Гаршкоў А. Д.	Чаму мы такія, якія мы ёсць? Рэцэнзія на «*Сапольски Р. Кто мы такие? Гены, наше тело, общество / Р. Сапольски : Пер. с англ. – М. : Альпина нон-фикшин, 2023. – 256 с.*»	с. 35–38

Студэнцкая навука

Гладковский И. Ю.	Студенческая научно-практическая конференция «*Время истории – время историка*», посвящённая 50-летию кафедры всеобщей и славянской истории (28 ноября 2023 г.)	с. 39–41

УСТУПНАЕ СЛОВА

Сёлета выходзіць у свет другі том прац СНК "Археалагічны гурток", які базуецца на кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін, факультэта гісторыі, камунікацыі і турызму Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы.

У аснову зборніка навуковых артыкулаў пакладзены матэрыялы даследаванняў студэнтаў-гурткоўцаў, якія былі праведзены імі ў 2023 годзе. Працы, якія ўвайшлі ў дадзенае выданне ахопліваюць розныя пытанні, якія падымаюцца ў археалагічнай навуцы: асаблівасці археалагічных культур у каменным веку, погляды беларускіх археолагаў на супольнасці жалезнага веку, гісторыя даследавання гарадзішча на р. Менка, вынікі палявых прац 2023 г., аналіз антрапалагічных парэшткаў з даследаванняў могільнікаў.

Своеасаблівым з'яўляецца артыкул, прысвечаны даследаванням на гарышчы будынка № 2 па завулку Тэлеграфны ў г. Гродна, дзе была атрымана цікавая калекцыя артэфактаў, якая дазваляе раскрыць некаторыя старонкі выкарыстання гэтай пабудовы.

Гэты том, акрамя новага дызайну, утрымлівае яшчэ адно новаўвядзенне, а менавіта – блок, які прысвячаецца студэнтам. У ім выкладчыкі прапануюць звярнуць увагу на пэўныя выданні, якія часта знаходзяцца па-за ўвагай студэнтаў.

У папярэднім томе мы выказалі спадзяванне, што гэтае выданне стане штогадовым і будзе адлюстроўваць працу СНК "Археалагічны гурток" для шырокай аўдыторыі. Другі крок да перыядычнасці ўжо зроблены, застаецца толькі далей ісці ў свет сур'ёзнай навукі.

АРХЕАЛОГІЯ КАМЕННАГА І БРОНЗАВАГА ВЯКОЎ

УДК 902/904

Помнікі яніславіцкай культуры на тэрыторыі Гродзенскага ўзвышша

ЖАБІНСКАЯ
Святлана Сяргееўна

Студэнтка 3 курса
ГрДУ імя Янкі Купалы
shuv66666@gmail.com

Анатацыя. Дадзены артыкул прысвечаны адной з археалагічных культур – яніславіцкай, якая існавала на тэрыторыі Беларускага Панямоння ў перыяд мезаліту. Пададзены асноўныя тыпы крамянёвых артэфактаў, характэрных для дадзенай супольнасці і археалагічныя помнікі, якія былі зафіксаваны даследчыкамі.

Ключавыя словы: археалогія, мезаліт, Беларускае Панямонне.

Яніславіцкая культура – археалагічная культура позняга мезаліту (6–5 тыс. да н. э.). Культуру вылучылі ў 1960-я гг. С.К. Казлоўскі і Г. Венцкоўская. Назву атрымала па пахаванні каля в. Яніславіца ў Польшчы. Асноўныя заняткі насельніцтва яніславіцкай культуры – паляванне, збіральніцтва і рыбалоўства. Арэал распаўсюджвання яніславіцкай культуры – басейны Віслы, Нёмана, Прыпяці, Верхняга Дняпра (у межах Палесся) (Малюнак 1) [2, с. 449].

Помнікі яніславіцкай культуры на тэрыторыі Гродзенскага ўзвышша: Берагавы-1-ГЭС, Дарошавічы-1-ГЭС, Жылічы-1-ГЭС, Жылічы-2-ГЭС, Кавальцы-1-ГЭС, Кавальцы-3-Турыст-ГЭС, Кавальцы-4-ГЭС, Коматава-1-ГЭС, Коматава-6-ГЭС, Пышкі-3А.

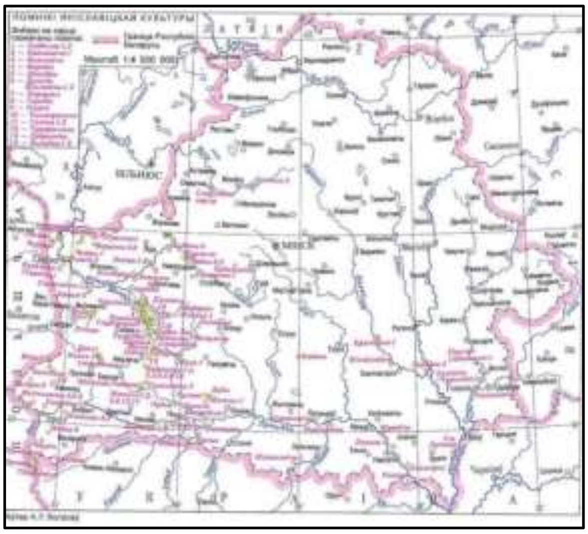

Малюнак 1. Помнікі яніславіцкай культуры на тэрыторыі Беларусі [1, с. 450].

Галоўная адметная асаблівасць яніславіцкай тэхналогіі апрацоўкі крэменю – эксплуатацыя аднапляцовачных нуклеусаў для атрымання рэгулярных пласцін. Апошнія служылі нарыхтоўкамі

для вырабу мікралітаў і некаторых іншых катэгорый прылад працы. У пачатку 2000-х гг. М. Вонс, аналізуючы крамянёвы інвентар яніславіцкай культуры з тэрыторыі Польшчы, сфармуляваў паняцце «класічны яніславіцкі нуклеус» [1, с. 121].

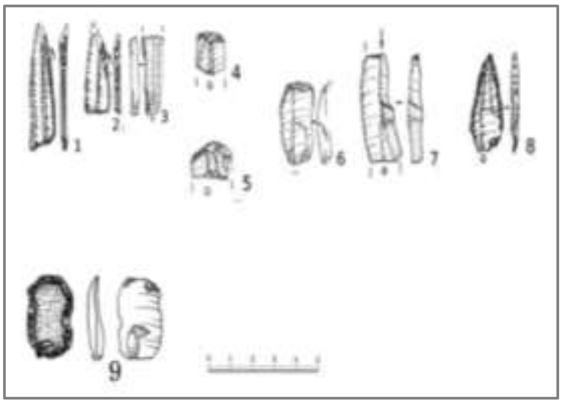

Малюнак 2. Інвентар з паселішча Кавальцы-5 (Кавальцы-1-ГЭС). Яніславіцкія вастрыі (1, 2); разец (3); скрабкі (4, 5, 6, 9); укладыш (7); праколка (8).

Для вырабу прылад працы насельніцтва яніславіцкай культуры выкарыстоўвала ножападобныя рэгулярныя пласціны, атрыманыя шляхам адціскання з аднаго боку нуклеусаў аднапляцовачнай формы. Для крамянёвага інвентару характэрны вастрыі яніславіцкага тыпу і адыходы іх вытворчасці – мікраразцы. Вастрыі зроблены на праксімальных частках пласціністых нарыхтовак, маюць плоскі мікраразцовы скол і абламаную ці рэтушаваную (прамая, скошаная, выгнутая) аснову. Крамянёвы інвентар таксама прадстаўлены яніславіцкімі трохвугольнікамі, ланцэтападобнымі вастрыямі, трапецыямі, пласцінамі-ўкладышамі (Малюнак 2: 7), скрабачамі на адшчэпах, праколкамі, сякерамі [2, с. 450].

На тэрыторыі Гродзенскага ўзвышша зафіксаваныя артэфакты, якія характэрныя для яніславіцкай культуры: яніславіцкія вастрыі з натуральнай і рэтушаванай асновай (Малюнак 2: 1, 2), скрабкі на пласціне з дугападобнай працоўнай часткай без рэтушы краёў і фрагменты скрабкоў з дугападобнай працоўнай часткай без рэтушы краёў, праколкі на пласціне (Малюнак 2: 8).

Спіс крыніц і літаратуры:

1. Ашейчик, В. Яниславицкая культура в Беларуси: основные результаты и проблемы изучения / В. Ашейчик // Каменный век российско-белорусского порубежья. – 2017. – № 5. – С. 119–144.
2. Коласаў, А. У. Яніславіцкая культура / А. У. Коласаў // Археалогія Беларусі: энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2. Л-Я / рэдкал.: Т.У. Бялова (гал.рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. Энцыкл. Імя П. Броўкі, 2011. – С. 450–451.
3. Сідаровіч, В.М., Ашэйчык, В.У. Вашанаў, А.М. Мезалітычны інвентар з паселішча Кавальцы 5 (Кавальцы 1-ГЭС) // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – 2011. – № 20. – С. 274–277.

Навуковы кіраўнік – магістр гістарычных навук, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін ГрДУ імя Янкі Купалы Гаршкоў А. Д.

УДК 902/904

Нарыхтоўка каменнай сякеры з помніка Кавальцы 1 (матэрыялы даследаванняў 2023 г.)

ЖАБІНСКІ
Павел Валер'евіч

Студэнт 4 курса
ГрДУ імя Янкі Купалы
zabinskijpavel@gmail.com

Анатацыя. Дадзены артыкул прысвечаны знаходцы нарыхтоўкі каменнай сякеры, якая паходзіць з помніка Кавальцы 1 (Гродзенскі раён) і была атрымана ў выніку археалагічных даследаванняў 2023 г.

Ключавыя словы: археалогія, сякера, Беларускае Панямонне.

Помнік Кавальцы 1 знаходзіцца ў Гродзенскім раёне Капцеўскага с/с каля а.г. Славічы, за 500 метраў на паўднёвы ўсход ад былой в. Кавальцы на мысе левабярэжнай высокай тэрасы р. Нёман і правым берагам р. Горніца (Малюнак 1) [1, с. 29].

Упершыню помнік Жукевічы, а пасля – Кавальцы 1 быў адкрыты пад час правядзення паверхневых збораў Ірэнай і Людвігам Савіцкімі у 30-ыя гг. ХХ ст. Далейшыя працы працягнулі Н. М. Гурына і Г. І. Гарэцкі. У 1975 г. тэрыторыя помніка абследавалася М. М. Чарняўскім. У 1999 г. В. С. Абухоўскі на тэрыторыі помніка правёў паверхневыя зборы і раскопкі на плошчы 110 кв.м, у 2000 г. В. Л. Лакіза разам з В. С. Абухоўскім працягнуў працы на помніку і даследаваў 13 кв.м. У 2003 г. пад час будаўніцтва Гродзенскай ГЭС на тэрыторыі помніка былі праведзены паверхневыя зборы. В. Л. Лакіза ў 2011 г. падчас фіксацыі стану помніка правёў абследаванне. А. Дз. Гаршкоў у 2019–2020, 2023 гг. праводзіў збор матэрыялаў, шурфоўку і раскопкі на плошчы 28 кв.м [1, с. 29].

Малюнак 1. Месцаразмяшчэнне помніка Кавальцы 1

Знаходка нарыхтоўкі каменнай сякеры зроблена з каменя цёмна-шэрага колеру мелказярністага па сваёй структуры. Мае трапецыяпадобную

форму ў анфас, лязо вужэйшае за абушковую частку. У профіль сякера нагадвае лінзу. Частка, як мяркуецца, ляза, вельмі пашкоджана ўдарамі па бакавой частцы. Абушок таксама мае няправільную форму і сляды фізічнага ўздзеяння (ад тэхнікі). На ніжняй і верхняй частках сякера роўная, маюцца сляды шліфоўкі. На астатняй частцы сякеры такія сляды адсутнічаюць. З аднаго боку сякера ўся пабітая і ў сколах ад фізічнага ўздзеяння, на іншым боку прыкметы сколаў практычна ўсе адсутнічаюць (Малюнак 2). З такой нарыхтоўкі атрымалася б сякера-клін паводле В. Л. Лакізы тыпу 1 (сякеры патоўшчаныя пасярэдзіне), але адказаць упэўнена немагчыма [2, с. 133–134]. Мае наступныя памеры: даўжыня 16,5 см, шырыня 8 см, таўшчыня 4,4 см.

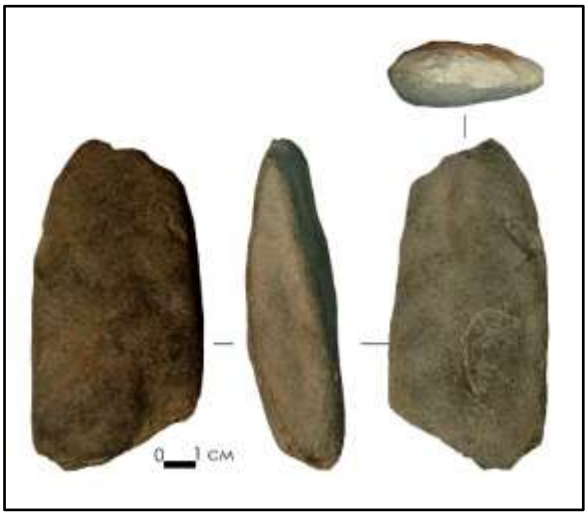

Малюнак 2. Нарыхтоўка каменнай сякеры з помніка Кавальцы 1

Усяго сякер 1-га тыпу на тэрыторыі Панямоння вядома 13 адзінак. Бліжэйшымі месцамі, дзе былі знойдзены падобныя прадметы, можна назваць г. Гродна, в. Збляны (Лідскі раён), дзе памеры сякер у даўжыню вагаюцца ад 8,6 см да 16,1 см [2, с. 134].

Каменныя шліфаваныя сякеры кліны выкарыстоўваюцца ў нас з позняга неаліту да ранняга жалезнага веку. Сякеры першага тыпу, да якога найбольш падобная нашая нарыхтоўка, з’яўляюцца самымі ранейшымі і найбольш распаўсюджаны былі на тэрыторыі Паўночна-Заходняй Літвы [2, с. 134]. Верагодна, да гэтага перыяду адносіцца і наш экзэмпляр.

Спіс крыніц і літаратуры:

1. Гаршкоў, А.Д. Справаздача аб археалагічных даследаваннях на тэрыторыі Брэсцкай, Гродзенскай і Мінскай абласцей у 2021 г. / Фонд археалагічнай навуковай дакументацыі Цэнтральнага навуковага архіва НАН Беларусі.

2. Лакіза, В. Л. Старажытнасці позняга неаліту і ранняга перыяду бронзавага веку Беларускага Панямоння / В. Л. Лакіза. – Мінск : Беларус. Навука, 2008. – 343 с.

Навуковы кіраўнік – магістр гістарычных навук, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін ГрДУ імя Янкі Купалы Гаршкоў А. Д.

АРХЕАЛОГІЯ ЖАЛЕЗНАГА ВЕКУ

УДК 902/904

Культура штрихованной керамики в работах А. М. Медведева и А. А. Егорейченко: сравнительный анализ

ЧУБАРОВ
Матвей Владимирович

Студент 2 курса
ГрГУ имени Янки Купалы
lithium64zxc@gmail.com

Аннотация. Данная статья посвящена сравнительному анализу взглядов белорусских археологов А.А. Егорейченко и А. М. Медведева на культуру штрихованной керамики. В работе разбираются проблемы ареала распространения, этнической принадлежности, хронологии и т. д.

Ключевые слова: археология, железный век, культура штрихованной керамики.

Введение. Культура штрихованной керамики (далее – КШК) – одна из сообщностей железного века на территории Беларуси, которая на протяжении долго времени исследовалась различными учёными. Целью данной статьи является сравнительный анализ культуры (культур) штрихованной керамики в работах А. М. Медведева и А. А. Егорейченко, по таким критериям как: формирование, хронология и периодизация, ареал распространения, связи с другими культурами и этническая принадлежность.

Формирование. По мнению А. М. Медведева, КШК появилась в результате развития культур бронзового века (развития балтских племён): эволюции круга культур шнуровой керамики под влиянием местного населения. Именно в наличии разного субстрата, исследователь видит причину появления различных культур железного века на территории Беларуси [5, с. 101–102; 6, с. 26].

А. А. Егорейченко также отмечает, что культуры штрихованной керамики (культура ранней штрихованной керамики) формируется на базе носителей культуры шнуровой керамики, в результате их расселения [1, с. 152; 4, с. 113–114]. Если А. М. Медведев считает, что появление ребристой посуды – постепенная эволюция культуры, то А. А. Егорейченко в вопросе о формировании культуры поздней штрихованной керамики склоняется к влиянию извне:

влияние латенской культуры, через латенизированные провинциальноримские культуры Центральной и Восточной Европы [3, с. 66–67; 4, с. 115].

Хронология и периодизация. Анализируя керамику, полученную в результате раскопок Я. Г. Зверугой городища Горани (Сморгонский район), А. М. Медведев датирует материалы I-м тыс. до н.э. В котором выделяет несколько этапов: ранний этап (первая половина I тыс. до н.э.) характеризуется штрихованной, гладкостенной и лощёной посудой слабопрофилированных и баночных форм; второй этап (VI/V–II/I вв. до н. э.) характеризуется появлением шероховатой керамики. Для датирования переходного периода (смена форм сосудов), автор использует материалы с Кащеличей (Воложинский район) и Малышек (Вилейский район), в которых доминирует ребристая посуда. Результатом стало выделение третьего (II–I вв. до н.э.) и четвёртого (I в. до н.э. / рубеж н.э. – сер. V в. н.э.) периодов [5, с. 45–46]. В своей книге «Верхнее Понёманье в железном веке и раннем средневековье» А. М. Медведев уточняет хронологию памятников культуры штрихованной керамики, используя разработанную им же типологию посоховидных булавок и применяя орудия труда в качестве хронологического индикатора [6, с. 70]. В результате исследования им была представлена дополненная хронология: ранний этап 1 (1200/1000 – 500 гг. до н.э.) – широкое использование в быту изделий из кости и камня, штрихованная посуда баночных и профилированных форм; средний этап 2 (V–II вв. до н. э.) – упадок хозяйствования, единичные находки железных изделий и проникновение западнобалтского населения (ошершавленная керамика); поздний этап 3 (II–I вв. до н. э.) – распространение горшков ребристой формы; финальный этап 4 (I–V вв. н. э. – верхняя дата существования для Понёманья / II–III вв. н. э. – появление культуры восточнолитовских курганов на территории Повилья) – широкое использование изделий из железа и появление относительно большого количества импортных изделий [6, с. 65–78]. Если в своей первой монографии 1996 г. в финальном этапе он выделяет 4 стадии, которые были условно разделены по столетиям, то во второй работе 2011 г. уже более подробно разбивает их, используя узко датируемые артефакты: стадия 1 (II–I вв. до н. э.); стадия 2 (I – первая половина II в. н. э.), которая делится на часть 2а (первая половина I в. н.э.) и часть 2б (50–

150 гг. до н.э.); стадия 3 (150–250 гг.), которая также подразделяется на 3а (вторая половина II в. н. э.) и 3б (первая половина III в.), по поводу прежней стадии 3 (в пределах III в. н. э. или первой половины III в. н. э.) он доказывает, что «хиатуса» в заселении памятников культуры штрихованой керамики не было; стадия 4 (вторая половина III – первая половина V в. н. э.) [6, с. 79].

Первоначально в своих работах А. А. Егорейченко придерживался периодизации, разработанной А. Г. Митрофановым:

1) конец II / нач. I тысячелетия до н.э. – середина I в. до н.э. (преобладание каменной и костяной индустрии, наличие горшков баночных и слабопрофилированных форм);

2) середина I в. до н.э. – V в. до н.э. (повсеместное распространение металлургии, преобладание посуды ребристых форм) [1, с. 156].

Однако после изменения своих взглядов относительно раннего и позднего этапов КШК, он начинает создавать хронологию отдельно для культуры ранней штрихованной (бывший ранний этап) керамики (далее – КРШК) – I тыс. до н.э. и для культуры поздней штрихованной керамики (далее – КПШК) (I в. до н.э. – первая половина V в. н. э.) [3, с. 169–170]. Позже в своей монографии «Культуры штрихованной керамики» он уточняет хронологию для культур. Используя материалы с городищ Зазоны, Ратюнки (Браславский район), Сокишкяй (Литва) (костяные гвоздевидные булавки с ушком, втульчатые копья) А. А. Егорейченко относит нижнюю границу к середине II тыс. до н.э., подкрепляя свои наблюдения радиоуглеродным анализом [4, с. 54–56]. Относительно КПШК (поздний этап) он считает, что начало формирования относится к середине I в. до н.э., а исчезновение большинства памятников приходится на конец II – середину III вв. н.э., хоть и признаёт, что единичные памятники продолжали своё существование во второй половине IV в. н.э. (городище у д. Городище Мядельского района) [4, с. 109–111].

Ареал распространения. В своих работах А. М. Медведев к ареалу КШК относит только две локальные группы в Литве: Повилье и северо-восточная Литва. Для территории Беларуси говорит о том, что к территории, населённой штриховиками можно относить только центральную Беларусь: северный район (о. Нарочь и Свирь), северо-восточный (верховье рек Вилии и Двиносы, междуречье Вилии и Березины-Нёманской), восточный район (по

р. Березине, среднее течение р. Птичь и Свислочь), южный район (междуречье р. Нёмана и Лани, бассейн р. Случь) [6, с. 27]. Если раньше считалось, что Подисненье относилось к ареалу изучаемой культуры, то в своей работе «Верхнее Понёманье в железном веке и раннем средневековье» городища Ратюнки, Запрудье, Глубокое, Тарилово, Зазоны относятся к днепро-двинской культуре [6, с. 289]. Также помимо археологических, исследователь использует данные лингвистики (гидронимия), а именно – приравнивает центральный район балтской гидронимии (средняя и часть северо-западной Беларуси) к исследуемой культуре [6, с. 19].

В работе «Древнейшие городища Белорусского Полесья» А. А Егорейченко к ареалу культуры штрихованной керамики I тысячелетия до н.э. относит территорию Восточной Литвы с прилегающими к ней районами северо-западной Беларуси, территорию Средней Беларуси (на востоке ограничено р. Березиной, на юге – нёманско-припятским водоразделом) и Северного Полесья (верховья р. Случь), однако в предпоследней зоне он видит больше милоградских черт (посуда милоградских форм, хоть и со штриховкой), таким образом, проникновение носителей культуры штрихованной керамики на территорию вышеописанных районов происходит только к концу I тысячелетия до н.э. [2, с. 65–67]. Поэтому максимальная территория расселения КШК на юго-востоке проходила немного севернее Клецка и южнее Слуцка, практически до нижнего течения Березины [2, с. 68]. В коллективной работе, посвящённой железному веку и раннему средневековью, по его мнению, максимальный ареал распространения памятников на территории Беларуси располагается в верховьях Лани, Случи и Птичи; в верхнем и среднем течении Березины и её притоков (Уша, Свислочь, Бобр), а также части левобережных притоков Западной Двины [1, с. 118]. Однако после изменения своих взглядов относительно хронологии культуры и её разделения на две составляющие: культура ранней штрихованной керамики и культура поздней штрихованной керамики – А.А. Егорейченко начинает рассматривать ареал каждой по отдельности [3, с. 169–170; 4]. К ареалу памятников КРШК (конец II – первая половина I тыс. до н.э.) он относит бассейн р. Швянтойи и левобережные притоки среднего течения Западной Двины, северо-запад Беларуси (Мядельский, Поставский и Браславский районы) и юго-восток Латвии [4, с. 13]. Восточная граница КРШК

проходила по линии городищ Ратюнки – Тарилово, а южное разграничение с днепро-двинской культурой проходило по линии городов Шарковщина – Докшицы, вплоть до верховьев Березины [4, с. 14–15]. По мнению А. А. Егорейченко границами КПШК на западе являются р. Швянтойя и Нёман, западная граница на территории Беларуси проходила по низовьям левобережных притоков Нёмана (Рось, Зальвянка, Свислочь), южная граница проходит по верховьям Случи, Морочи и Лани (левобережные притоки Припяти), восточная – правый берег Березины [4, с. 60–61].

Связи с другими культурами. По мнению А. М. Медведева к самым ранним находкам, характеризующим культурные и торговые связи Понёманья с югом, относятся находки наконечника стрелы скифского типа и халцедоновой бусины, найденные в г. Гродно (раскопки «княжеского терема») вместе со штрихованной керамикой и датированные IV в. до н. э., однако, по его мнению, утверждать, что эти находки синхронны нельзя [5, с. 53]. Наиболее широкие связи с южными культурами развёртываются с зарубинецким и постзарубинецким населением, так, на памятнике Красносельский 5 (Волковысский район) найдены две бронзовые зарубинецкие фибулы (с треугольным щитком варианта IV), датируемые I в. до н.э. – I в. н.э., также найдены обломки разных типов посуды (гладкостенная, штрихованная, с расчёсами, шероховатая и лощёная). Всё выше сказаное позволило прийти к выводу, что данная территория до I в. н.э. была населена носителями КШК, а после подверглась миграции зарубинецких племён с юга [5, с. 53–54; 7, с. 24]. Также им описываются материалы памятников типа Начи (ошершавленная керамика) и их появление в Понёманье во второй половине I тыс. до н.э. По его мнению, их можно отождествлять с группами населения, относящимися к культурам западных балтов. В то же время А. М. Медведевым отмечено, что представители памятников типа Начи и носители культуры штрихованной керамики взаимовлияли друг на друга и жили чересполосно или имели смешанный этнический состав, однако уже в III–IV вв. в результате более массовых миграций западных балтов, КШК постепенно пропадает и образуется культура восточнолитовских курганов (восточная Литва), хоть на территории Беларуси штриховики ощущают их сильное влияние (новые типы вооружения, керамики и украшений), однако прекращают своё существование только в IV–

V вв. [5, с. 54–56; 8, с. 104; 7, с. 24–25]. Также на памятниках КШК отмечено провинциально римское влияние, например, бронзовая фибула (тип А. 68 по О. Альмгрену), производство которых происходило в провинциях Римской империи (Норик и Паннония) между 40–70-ми годами н.э. [6, с. 72].

О связях КРШК (раннего этапа) с Центральной Европой через носителей лужицкой и западнобалтийских курганов культур, по мнению А. А. Егорейченко свидетельствуют костяные подражания бронзовым изделиям: определённые типы булавок и фигурных пуговиц. Однако самые оживлённые связи происходили с днепро-двинскими племенами: получили распространение булавки с грибовидным навершием и ушком на игле, проникали бронзовые кельты акозинско-меларского типа (из Марийского Поволжья), распространялись грузики дьяковского типа [4, 52–53]. Относительно импорта скифских наконечников, А. А. Егорейченко считает, что они попали в ареал КРШК с территории Польши [4, с. 52]. Относительно связей с милоградской культурой, то в III–II вв. до н.э., в результате миграции КРШК на восток, в центральной Беларуси формируется особая группа памятников со смешанными чертами (милоградские формы сосудов со штриховкой на поверхности) [4, с. 53; 2, с. 63–65].

Относительно связей КПШК (поздний этап), А. А. Егорейченко отмечает контакты с носителями зарубинецкой культуры (находки фибул верхнеднепровской серии, стеклянных золочённых и пастовых бусин, появление срубных полуземлянок). Также, как и А. М. Медведев, говорит о провинциальноримском влиянии (глазчатая фибула из Ивани, фибула типа А. 68 из Кащелич, поясные застёжки из Лабенщины и т.д.), о западнобалтском влиянии (подковообразная фибула с эмалевыми вставками из Малышек) [4, с. 105–107]. Относительно контактов с днепро-двинской культурой выдвигает тезис о том, что распространение глиняных пряслиц на территории Белорусского Подвинья связано с импульсом КПШК на восток [4, с. 108].

Этническая принадлежность. В своих работах А. М. Медведев не сомневается, что носители КШК, точно также, как и днепро-двинцы (некоторыми исследователями относятся к днепровским балтам), принадлежат к восточным балтам [5, с. 61; 8, с. 105; 6, с. 18]. Ещё одним интересным тезисом является, что штрихованная керамика – характерный признак этнической группы балтов,

который возник во всём ареале круга культур шнуровой керамики [6, с. 18–19].

В своих работах А. А. Егорейченко избегает прямого отождествления культуры (культур) штрихованной керамики с каким-либо определённым этническим массивом, однако меньше всего критики с его стороны адресовано к балтским концепциям [4, с. 115–117].

Вывод. Если относительно формирования культуры штрихованной керамики (раннего этапа) исследователи сходятся во мнении, что она формируется на базе круга культур шнуровой керамики, то относительно культуры поздней штрихованной керамики (позднего этапа) учёные не сходятся во мнениях: ребристая посуда – результат эволюции местных традиций (по А. М. Медведеву), появление новых традиций вызвано сильным влиянием извне (по А. А. Егорейченко).

Значительно отличается хронология и периодизация городищ, главным образом это связано в разности подходов. Если А. М. Медведев рассматривает культуру штрихованной керамики как один массив, то А. А. Егорейченко разделяет её на древности культуры ранней штрихованной керамики и культуры поздней штрихованной керамики. Поэтому, при сравнении культуры штрихованной керамики последние рассматривались вместе. Появление памятников КРШК А. А. Егорейченко относит к концу II тысячелетия до н.э., используя данные с городищ Зазоны, Ратюнки, однако по А. М. Медведеву самые ранние отложения принадлежат к днепро-двинской. Началом КШК он видит в начале I тыс. до н.э. Относительно начала существования КПШК А. А. Егорейченко определяетвторую половину – конец I в. до н.э. в качестве точки отсчёта. По мнению А. М. Медведева появление ребристой посуды следует относить ко II в. до н.э. По поводу финала учёные также не сходятся во мнениях: финал культуры штрихованной керамики относится к первой половине V в. н. э., финал культуры поздней штрихованной керамики приходится на конец II–середину III вв. н.э.

Относительно ареала (ареалов) распространения в большинстве своём имеют одинаковые или похожие точки зрения, исключая Подисненье (район городищ Ратюнки, Зазоны, Тарилово). По мнению А. А. Егорейченко данный регион – это один из самых древних районов распространения памятников культур штрихованной керамики. Абсолютно противоположного

мнения придерживается А. М. Медведев, относя данные места к ареалу днепро-двинской культуры.

Также сходными являются мнения исследователей касаемо связей с другими культурами. Оба говорят о связях с зарубинецкой культурой, о провинциальноримском влиянии и об условности взаимодействий со скифским миром. Однако из-за различий в регионах исследований, каждый характеризует только локальные особенности. Так, А. М. Медведев, работая на территории Белорусского (Верхнего) Понёманья отмечает влияние носителей культуры памятников типа Начи, фиксирует массовые миграции западнобалтского населения, которые в итоге формируют культуру восточнолитовских курганов. В свою очередь А. А. Егорейченко, работая на территории Центральной Беларуси и Белорусского Полесья, отмечает широкие связи с днепро-двинской и милоградской культурами, вызванными миграцией штриховиков в регионы последних.

Если А. М. Медведев без сомнений относит культуру штрихованной керамики к восточным балтам, то А. А. Егорейченко избегает прямого приравнивания к определённому этносу, однако меньше всего он критикует балтские концепции.

Спіс крыніц і літаратуры:

1. Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 2. Жалезны век і ранняе сярэднявечча / А. А. Егарэйчанка, В. І. Шадыра, В. С. Вяргей [і інш.]; пад рэд. В. І. Шадыры, В. С. Вяргей. – Мінск: Бел. навука, 1999. – 502 с.

2. Егорейченко, А. А. Древнейшие городища Белорусского Полесья (VI в. до н.э. – II в. н.э.) / А. А. Егорейченко. – Минск: 1996. – 149 с.

3. Егорейченко, А. А. Культура или культуры штрихованной керамики? / А. А. Егорейченко // Гістарычная навука ў Белдзяржуніверсітэце на рубяжы тысячагоддзяў. – Мн.: 2000. – С. 168–171.

4. Егорейченко, А. А. Культуры штрихованной керамики / А. А. Егорейченко. — Минск: БГУ, 2006. – 207 с.

5. Медведев, А. М. Беларуское Понеманье в раннем железном веке (I тысячелетие до н.э. – 5 в. н.э.) / А. М. Медведев. – Минск: Б.и., 1996. – 200 с.

6. Медведев, А. М. Верхнее Понеманье в железном веке и раннем средневековье / А. М. Медведев. – Минск: Беларуская навука, 2011. – 350 с.

7. Мядзеведзеў, А. М. Культурныя сувязі насельніцтва Беларусі ў жалезным веку / А.М. Мядзведзеў // Гістарычна-археалагічны зборнік. – Мн., 1997. – № 11. – С. 21–27.

8. Мядзведзеў, А.М. Этнакультурная гісторыя насельніцтва Беларусі ў жалезным веку / А.М. Мядзведзеў // Гісторыя Беларусі. – Т. 1. Старажытная Беларусь. Ад першапачатковага засялення да сярэдзўны XIII ст. / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі, Пад рэд. М. Чарняўскага, Г. Штыхава. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 2000. – С. 99–106.

Навуковы кіраўнік – магістр гістарычных навук, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін ГрДУ імя Янкі Купалы Гаршкоў А. Д.

АРХЕАЛОГІЯ СЯРЭДНЯВЕЧЧА

УДК 902/904

История археологических исследований древнего Минска

ЧИКИРИС
Дмитрий Алексеевич

Студент 2 курса
ГрГУ имени Янки Купалы
dchikiris@gmail.com

ФЁДОРОВ
Эрик Александрович

Студент 2 курса
ГрГУ имени Янки Купалы
erikfeodorov365@gmail.com

Аннотация. Данная статья посвящена истории археологического исследования древнего Минска. В работе описаны основные этапы поиска летописного города и состояние нынешних работ.

Ключевые слова: археология, древний Минск, городище на р. Менка

Официально датой рождения Минска считается 1067 год. Она основана на первом упоминании города в «Повести временных лет» в связи с битвой на р. Немиге. Однако учёные, которые уже много десятилетий изучают древний Минск, не убеждены в её хронологической однозначности,. В 2023 году по распоряжению Премьер-министра Республики Беларусь Р. А. Головченко было начато масштабное исследование археологического комплекса на реке Менка у деревни Строчицы, в 16 км от современного Минска [2]. Авторам данной статьи повезло прошлым летом поучаствовать волонтерами под руководством сотрудников Института истории Национальной академии наук Беларуси в раскопках городища на Менке. Одной из важнейших задач данного проекта является установление исторического значения и хронологии данного памятника.

Территория, на которой располагается городище и селища, исследовалась археологами в послевоенные годы. Данное

поселение не считалось всеми археологами первоначальным Минском из-за его удаленности от современной столицы. Параллельно предпринимались попытки установить связь или отсутствие связи между двумя археологическими памятниками – городищем на р. Менка и минским Замчищем на р. Свислочь. Археологи делали диаметрально противоположные выводы по материалам, найденным в разное время. Нерешенность данного вопроса актуализировала необходимость обратиться к истории предыдущих археологических исследований древнего Минска.

Район Замчища в Минске, как возможное место расположения раннефеодального Менеска, т. е. – как его городище, привлекал внимание археологов еще в 1920-х годах. В то время он был густо застроен большими каменными домами. Поэтому поверхностные осмотры его не могли дать положительных результатов. Во время войны этот район города был совершенно разрушен. Осмотр Замчища и окружающего рельефа убрать археологом К. М. Поликарповичем в 1945 году дал возможность установить, что эта местность имеет некоторые черты, которые в древности делали её весьма удобной для размещения здесь укрепленного поселения, убрать [4].

Первые раскопки в Минске на р. Свислочь были проведены археологом В. Р. Тарасенко в 1945 году. Также в раскопках минского Замчища участвовали Л. В. Алексеев (1949–1950 гг.), Л. И. Вертинский (1951 г.), В. И. Голубович (1945 г.), Е. Г. Галанова (1949–1951 гг.), Л. С. Клейн (1948 г.), И. А. Комяго (1946–1950 гг.), А. Е. Лукьянов (1946–1950 гг.). Д. А. Михайловский (1949–1950 гг.), А. Г. Митрофанов (1948 г.), А. Я. Митянин (1951 г.), Г. И. Пех (1946–1948 гг.), В. В. Порхачев (1951 г.), Е. А. Цегак-Голубович (1945 г.), Р. В. Шматова (1950–1951 гг.) [4].

При раскопках в 1945 г. было установлено, что культурные напластования XI–XIV веков залегали на значительной глубине. Культурные слои, содержащие остатки древнерусского города XI–XIV веков, залегали в 1945 году на значительной глубине от уровня поверхности Замчища. При исследовании ям из имевшихся на поверхности больших ям, в перемешанной земле стали попадаться вещи, которые можно было датировать XVIII – началом XIX века. После удаления слоя перемешанной земли ясно наметились мощные культурные напластования [4]. Общий облик найденной в этом слое керамики,

имеющей волнистый и линейный орнамент, курганный.

Глубина раскопа доходила в среднем до 5,2–5,3 м. С целью расширения исследуемой площади Замчища, в 1948 г. небольшой раскоп площадью в 100 кв. м был заложен впритык к северо-восточному углу котлована раскопов 1946 и 1947 годов. Глубина раскопа достигала в разных местах от 5,95 до 7,2 м [4]. В 1949 г. исследования велись на площади раскопов предыдущих лет, т. е. раскопов 1946, 1947 и 1948 годов, составлявших уже один общий раскоп. Площадь общего раскопа 1949 года составила 240 кв. м. Раскоп был доведён до материка, который залегал на глубине 5,95 и 7,2 м. Длина раскопа составила 20 м, ширина – 18 м [4].

Архелогические исследования на минском Замчище в 1950–1960-е годы были продолжены Э. М. Загорульским. На основании плана XVIII века были произведены раскопки в месте разрыва вала на южной стороне. Здесь обнаружено окончание вала, шедшего от въезда в крепость к реке. На нём – остатки мощного деревянного сруба из четырёх венцов, заполненного песком. Рядом с ним прошла мостовая, сохранившая несколько разновременных деревянных настилов. Мостовая вела в город. Сруб не был жилой постройкой. Он завершал вал у городских ворот или, всего вероятней, сам являлся нижней частью воротной башни. Большие размеры сруба, для сооружения которого использовался дуб, заполнение сруба и место, которое он занимал, говорят о необычности и монументальности сооружения. В раскопки не могла быть включена территория на противоположной стороне мостовой. Но, можно предположить, что там имелась такая же срубная конструкция и вместе они составляли городские ворота. Мостовая проходила между двумя башнями, соединенными, по-видимому, между собой вверху [3, с. 68].

Археологическими раскопками на минском Замчище открыто около 130 построек. От них сохранились фундаменты, стены на несколько венцов, полы, дверные проёмы, двери, крылечные лестницы, детали перекрытий, печи. Господствующей формой минской постройки был наземный деревянный сруб на одно помещение площадью 16–25 кв. м. Угловые чашки и продольные пазы для более плотного прилегания венцов делались в верхней стороне бревна. Щели между венцами проконопачивались мхом. Почти все жилые постройки имели деревянный пол, настилавшийся обычно на лагах-переводинах между вторым и третьим или

третьим и четвертым венцами. Вход в постройки устраивался со стороны двора [3, с. 69].

Самой многочисленной категорией находок является керамика, вся изготовленная на гончарном круге. Хотя следов производства гончарных изделий на Замчище не обнаружено, сомневаться в местном производстве основного керамического материала едва ли возможно. Очевидно, гончары проживали за пределами детинца. Наиболее распространенным типом посуды был обычный горшок. В единичных экземплярах были найдены фрагменты кувшинов, мисок, чашек, сравнительно мало амфор и поливной посуды [3, с. 72].

В 1970-х годах Г. В. Штыхов провел масштабные исследования на р.Менка. Он установил, что здесь существовали два поселения – большое и малое городища, а также несколько селищ общей площадью около 30 га. Более ранние находки датируются VI–VIII веками, что свидетельствует о существовании городища. Также были найдены донца гончарных сосудов с клеймами в виде трезубца. Данный знак, с некоторыми отличиями, был характерен для князей из династии Рюриковичей. Похожий трезубец был у его полоцкого сына Изяслава. Большое количество посуды со знаками Рюриковичей может свидетельствовать о нахождении здесь княжеской знати [5, с. 66]. В X веке эта территория стала волостью и была обложена данью киевского князя Владимира.

Археологические исследования подтвердили наличие укрепления на Замчище площадью 3 га. До сих пор исследователи не могли определить, где находился окольный город, и долгое время вели поиск его торгово-ремесленной части. В 2007–2008 годах в районе улицы Кирилла и Мефодия был обнаружен культурный слой XII века. Этот слой своими находками подтвердил версию о наличии вокруг города неукрепленного поселения. Возможно, что в пределы у минского замчища площадью 3 га первоначально входил не только детинец, но и окольный город. К сожалению, масштабные строительные работы 1960–1970-х годов раскололи остатки крепости на две части. Вблизи Свислочи же сохранился фундамент древнего храма XI–XII вв.

Площадь крепости имела три проездных башни, причем главная размещалась на юге, и остатки её детально исследовались в 1980-х годах Г. В. Штыховым при прокладке второй очереди минского метрополитена (Станция Немига). В данный период были обнаружены часть оборонительного вала Замчища,

проезд в город (въездные ворота), начало улицы, которая вела от ворот в детинец. Со стороны поймы реки обнаружены остатки гати XI–XIV веков и моста XVII века. Первоначальный вал, построенный во второй половине XI века, у основания достигал 15 м в ширину. В нижней части его укрепляла и предохраняла от подкопов неприятеля деревянная конструкция. Сохранились 9 накатов бревен, уложенных на продольные лаги. Многие бревна стесаны на 6–8 граней [1, с. 121].

В 2016 году А. В. Войтехович исследовал неподалёку от поселения на р. Менка погребальный памятник древнерусского периода. В августе 2022 года во время раскопок возле городища на р. Менка А. В. Войтехович нашел донца гончарных сосудов, с трезубцем с крестом на вершине – знак князя Изяслава. 7 июля 2023 года на археологическом комплексе на реке Менке были найдены предметы посуды с фамильным гербом сына Рогнеды и Владимира. До этих открытий белорусским историкам была известна только печать с изображением трезубца Изяслава Владимировича, обнаруженная в 1954 году в Новогрудке.

На государственном уровне уже принято решение о продлении раскопок на 2024 год. В настоящий момент они ведутся с западной стороны от деревни Городище. На этом месте был обнаружен любопытный артефакт – рукоять бронзового сосуда арабского происхождения X века, а также слитки цветных металлов, серебряные монеты, украшения, поясные накладки, отлитые, но бракованные изделия и инструменты. В то же время на минском Замчище было обнаружено мало находок, которые можно было бы датировать ранее, чем последняя четверть XI века. Зато на Менке имеется богатый материал, датируемый IX–XI веками и даже третьей четвертью I тысячелетия. Эти источники свидетельствуют о высокой степени развития поселения, как племенного и городского центра волости.

Таким образом, на основании анализа результатов проведенных археологических исследований, авторы статьи считают, что возникновение Минска, как городского центра относится к гораздо более раннему периоду, нежели дата его первого летописного упоминания. Сам факт экспедиции южнорусских князей говорит о существовании уже развитого города. На взгляд авторов, полученные в 2023 году археологические данные помогут решить вопрос о тесной хозяйственной и административной связи городища на Менке и

Минского Замчища. Поселение на Менке в свете полученных данных является более древним, а Минск на Свислочи – более поздним, но здесь обнаружен материал, датируемый концом XI–XII веками, подтверждающий его статус, как центра удельного княжества.

Список источников и литературы

1. Алексеев, Л. В. Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры : в 2 кн. / Л. В. Алексеев ; Ин-т археологии РАН. – М. : Наука, 2006. – Т. 1. – 289 с.

2. Горбатенко, И. Археологи ищут остатки укреплений древнего города на берегах реки Менка [Электронный ресурс] / И. Горбатенко. – Режим доступа: https://www.sb.by/articles/nachalo-istorii-arheologi.html. – Дата доступа: 14.09.2023.

3. Загорульский, Э. М. Археология Беларуси / Э. М. Загорульский. – Минск: Высшая школа, 1965. – 227 с.

4. Тарасенко, В. Р. Древний Минск (по письменным источникам и данным археологических раскопок 1945–1951 гг.) [Электронный ресурс] / В. Р. Тарасенко // Материалы по археологии БССР. – Минск, 1957. – Т. 1. – С. 182–257. – Режим доступа: https://pawet.net/library/history/bel_history/_rarch/007/1/%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA.html. – Дата доступа: 15.09.2023.

5. Штыхов, Г. В. Города Полоцкой земли (IX–XIII в.) / Г. В. Штыхов. – Минск: Наука и техника, 1978. – 160 с.

Научный руководитель – кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры всеобщей и славянской истории ГрГУ имени Янки Купалы Мелешко Е. И.

УДК 903.59

Анализ антропологических материалов с околиц д. Белево (Гродненский район)

КАСПЕР
Никита Сергеевич

Студент 4 курса
ГрГУ имени Янки Купалы
nikitakasper127@gmail.com

Аннотация. Данная статья посвящена анализу антропологического материала, который был собран на грунтовом могильнике Белево (Гродненский район), обнаруженном в ходе археологических разведок в 2004 году.

Ключевые слова: антропология, разведка, керамика, зубы, ребра.

Грунтовый могильник Белево располагается на север от одноименной деревни, на территории Индурского с/с Гродненского района. Памятник был открыт в 2004 году в ходе проведения археологической разведки под руководством на тот момент, старшего преподавателя Гродненского государственного университета имени Янки Купалы, Юрковец Ю. В. Разведка имела спасательную функцию, так как на территории археологического памятника, без информирования археологов, началось строительство коровника. О происходящем на памятнике сообщил директор Луцковлянского музея Козаков В. С. Могильник располагается примерно в 1 км 300 м на север от деревни Белево, в поле, на возвышенности 2 м, его размеры 52 х 57 х 55 х 37 м. Местные жители называют памятник, "Шведская могила" (Рисунок 1) [3].

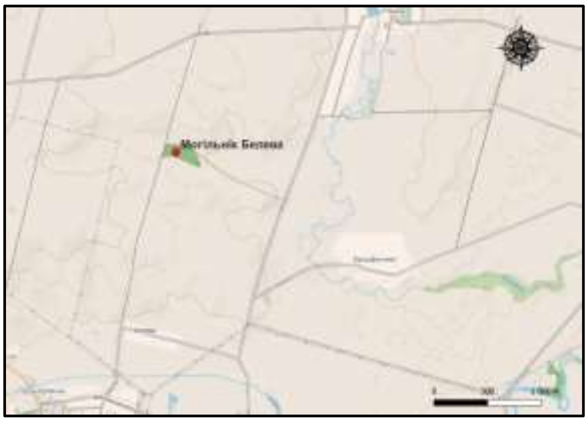

Рисунок 1. Месторасположение могильника Белево.

В ходе проведения работ, было выявлено, что памятник находится в стадии полного разрушения. По предположениям археологов, в скором времени памятник мог быть полностью утерян. Во время проведения разведки было обнаружено: девять фрагментов человеческих костей, один кованый гвоздь, один фрагмент венчика гончарного горшка в форме чугунка и один

фрагмент стенки гончарного горшка. По полученным в ходе археологических работ материалам, можно датировать данный памятник поздним средневековьем.

Среди найденных антропологических материалов 8 костей принадлежат к осевому скелету, и 1 кость – к краниологическому.

Осевой скелет. Сохранились три части ребер, которые по своей структуре относятся к отделу истинных рёбер. Один позвоночник шейного отдела, в хорошей сохранности. Также сохранилась верхняя часть бедренной кости левой ноги (Рисунок 2), а также часть суставного отдела округлой формы [1].

Рисунок 2. Часть берцовой кости. Фото Каспер Н.С.

Определить пол и возраст индивида по сохранившимся материалам не представляется возможным, в связи с отсутствием основных морфометрических данных.

Краниологический скелет. Данный материал представлен одним куском нижней левой челюсти, в котором сохранились два коренных зуба (Рисунок 3). В ходе проведённого исследования было выявлено, что при жизни зубы индивида были подвержены бруксизму (в ранней стадии). Также, на сохранившемся куске челюсти, были выявлены следы удаления зуба при жизни индивида [2].

Рисунок 3. Часть левой нижней челюсти. Фото Каспер Н.С.

Определить пол и возраст по краниологическому скелету также невозможно, так как отсутствуют основные морфологические элементы.

Керамика. В ходе проведения археологических работ была обнаружена керамика XVII–XVIII веков. Был найден один фрагмент венчика гончарного горшка (Рисунок 4), а также один фрагмент стенки, по

предположениям, всё того же горшка [3].

Рисунок 4. Часть венчика, найденного на могильнике Белево. Фото Каспер Н.С.

На сегодняшний день, на месте грунтового могильника располагается коровник. А материалы, которые были получены в ходе археологической разведки, не могут показать нам полную картину того, насколько большим был данный могильник. По полученным антропологическим материалам мы не можем определить пол и возраст индивидов, так как морфологические особенности, по которым определяется данная информация, отсутствуют. Перспектив исследования данного памятника на сегодняшний момент нет, так как он находится в разрушенном состоянии.

Список источников и литературы

1. Алексеев, В. П. Остеометрия: Методика антропол. исследований / В. П. Алексеев. – АН СССР. Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. – Москва : Наука, 1966. – 251 с.

2. Алексеев, В. П. Краниометрия. Методика антропологических исследований / В. П. Алексеев, Г. Ф. Дебец. – М. : Наука, 1964. – 127 с.

3. Юркавец, Ю. В. Справаздача аб археалагічных палявых даследаваннях у Гродзенскім і Ваўкавыскім раёнах Гродзенскай вобласці ў 2004 годзе / ЦНА НАН Беларусі. ФАНД. Воп. 1. – Арх. № 2203. – 9 с., 3 с. сп. іл., 44 іл.

Навуковы кіраўнік – магістр гістарычных навук, старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін ГрДУ імя Янкі Купалы Гаршкоў А. Д.

АРХЕАЛОГІЯ НОВАГА І НАВЕЙШАГА ЧАСОЎ

УДК 902(476.6)“19”

Дзесяць знаходак з гарышча будынка на зав. Тэлеграфны, 2, г. Гродна

ГАЦКО
Ягор Уладзіміравіч

Аспірант ГрДУ імя Янкі Купалы, метадыст ГАЦТіК
igorichg@mail.ru

Анатацыя. Дадзены артыкул апісвае дзесяць знаходак, якія былі выяўлены ў жніўні-лістападзе 2023 г. падчас прасейвання земляной падлогі гарышча будынка па адрасе: завулак Тэлеграфны, 2, г. Гродна. Даецца апісанне прадметаў і іх фотаздымкі.

Дадзеныя знаходкі прадстаўляюць навуковы інтарэс, бо дазваляюць дапоўніць даследаванні па гісторыі будынка і горада ў цэлым.

Ключавыя словы: знаходка, гарышча, будынак, прытулак.

Уводзіны. Гродзенскія будынкі захоўваюць шмат невядомага і недаследаванага. І здараецца так, што выпадковая знаходка з’яўляецца каталізатарам для правядзення метадычнай працы па пошуку іншых знаходак, і дазваляе паглядзець на будынак ужо зусім іншым вокам.

Па адрасе завулак Тэлеграфны, 2 мы можам знайсці светла-зялёны, цагляны, 2-х павярховы будынак з двума 1-на павярховымі, драўлянымі прыбудовамі зялёнага колеру (Малюнак 1). Ва ўнутраным двары маецца драўляная мансарда. На сённяшні дзень забудова вывучана даволі павярхоўна [1, с. 346–347].

Малюнак 1. Фасад будынка на завулку Тэлеграфны, 2, г. Гродна. Фотаздымак аўтара. Працы праходзяць на гарышчы правай драўлянай прыбудовы.

Паводле свайго тэхнічнага пашпарта, будынак быў узведзены ў 1880 г. [10, с. 3]. За гэты час у ім знаходзіліся розныя ўстановы. З 1880(?) па 1915 гг. тут быў прытулак Гродзенскага дабрачыннага таварыства (далей – ГДТ), з 1921 па 1939(?) гг. – знаходзілася прафесійная жаночая школа (Państwowa szkoła zawodowa żeńska w Grodnie), якая арэндвала будынак у Польскага дабрачыннага таварыства (далей – ПДТ), месціўся

тут і дзіцячы дом № 1 (з верасня 1944 па верасень 1960 гг.). З восені 1960 г. будынак займае Дзяржаўная ўстанова адукацыі “Гродзенскі абласны цэнтр турызму і краязнаўства” (далей – ДУА “ГАЦТіК”) [3, с. 270; 8, арк. 11; 15]. Установа займаецца правядзеннем экскурсій, арганізацыяй гурткоў па інтарэсах для школьнікаў, а таксама праводзіць турыстычныя спаборніцтвы.

У жніўні 2023 г. упраўленне адукацыі Гродзенскага аблвыканкама, напярэдадні новага вучэбнага году, дала рэкамендацыю ДУА “ГАЦТіК” аб прывядзенні ў парадак гарышча будынка. І пры выкананні гэтай рэкамендацыі, прыбіральшчыцай установы была зроблена першая знаходка – металічная шыльда міжваеннага часу.

Знойдзеная шыльда стала каталізатарам правядзення больш метадычнага пошуку артэфактаў на гарышчы. А паколькі падлога была пасыпана слоем пяску (прыкладна 10 см), то было прынята рашэнне прасеяць праз сіта гэты пясок. У выніку было знойдзена шмат матэрыялаў: кавалкі глінянага посуду, паперы, дзве аптэчныя бутэлечкі, каталіцкі медальён, савецкія манеты, папіросныя недакуркі і інш. Мы прадставім дзесяць найбольш цікавых артэфактаў, знойдзеных на гарышчы на працягу жніўня-лістапада 2023 г.

Мэта нашага артыкула: зрабіць апісанне дадзеных знаходак, вызначыць іх памеры, па-магчымасці даведацца, дзе і калі быў зроблены той ці іншы артэфакт, праанілізаваць, якім чынам яны маглі быць звязаныя з вышэйадзначаным будынкам.

Малюнак 2. Шыльда прытулку Польскага дабрачыннага таварыства, міжваенны час. Фотаздымак аўтара.

Асноўная частка. *Металічная шыльда* (Малюнак 2). Мае прастакутную форму, памерам 17 х 14 см. Пафарбавана ў чорны колер. У верхняй частцы маюцца тры адтуліны дыяметрам па 0,5 см кожная. На шыльдзе ёсць надпіс жоўтымі літарамі на польскай мове: “L. Polskie 143 / T-wo Dobrocz. w Grodnie / OCHRONKA / Imię i naz.... / Data urodz.... / Akt...” (Польскае дабрачыннае таварыства ў Гродне. Прытулак. Імя і прозвішча. Дата нараджэння. Акт). Верхняя і ніжняя часткі шыльды

пакрыты карозіяй, цэнтр – у меньшай ступені. Дадзеная шыльда зроблена ў перыяд 1921–1939 гг., калі Гродна знаходзіўся ў складзе Польшчы. Тое, што ПДТ валодала гэтым будынкам, пацвярджаюць мапы горада і літаратура таго перыяду, а таксама, архіўныя крыніцы [12, s. 20; 14, s. 113; 6, арк. 8].

Два папіросныя недакуркі, пачатак XX ст. (Малюнак 3). Левы недакурак мае даўжыню 5,5 см. Ёсць надпіс на рускай мове дарэвалюцыйнага правапісу чырванаватага колеру: “ЮБИЛЕЙНЫЯ / … 2 пѣх. вятск. п. / 1803–1903 / Шерешевскій / Гродно”. Правы недакурак мае даўжыню каля 3 см з надпісам на рускай мове дарэвалюцыйнага правапісу чорнага колеру: “АГАНЪ / Вильнѣ”.

Малюнак 3. Два недакуркі, пач. XX ст., знойдзеныя Жабінскім Паўлам. Левы – з гродзенскай тытунёвай фабрыкі Шэрэшэўскага, правы – з віленскай тытунёвай фабрыкі. Фотаздымак аўтара.

З гэтых знаходак можна зрабіць наступныя высновы. Па-першае, паводле надпіса і датыроўкі – недакуркам ад 108 да 120 гадоў. Па-другое, тытунёвая фабрыка Шэрэшэўскага, якая ў той перыяд знаходзілася на вул. Маставой (сёння – будынак па вул. Маставая, 31), выпускала папіросы не толькі для цывільных, але і спецыяльныя для вайскоўцаў з надпісам іх вайсковага злучэння. Мы ўпэўненыя, што левая папіроса была з серыі, якая выпускалася да 100-годдзя заснавання 102-га пяхотнага Вяцкага палка. Доказам гэтага служыць абрэвіятура: “пѣх. вятск. п.” – г.зн. “пехотный Вятский полк” і дата “1803”, якая з’яўлялася афіцыйным годам заснавання дадзенага падраздзялення [16]. Полк у пач. XX ст. месціўся ў казармах па вул. Пецярбургскай і вул. Вяцкай (сёння – вул. Чырвонаармейская, 11 і вул. Шчорса, 2, 4 і 8, адпаведна) [7, арк. 1]. На сённяшні дзень комплекс казармаў на вул. Чырвонаармейскай захаваўся ў добрым стане, бо зараз там месціцца полк унутраных войскаў МУС РБ. А казармы па вул. Шчорса, 2 і 4 – “рэстаўруюць” пад жыллё [2].

Наконт правага недакурка мы сказаць нічога не можам, бо не валодаем інфармацыяй пра віленскія тытунёвыя фабрыкі пач. XX ст.

На пытанне з'яўлення гэтых недакуркаў на гарышчы, мы можам толькі будаваць тэорыі: іх маглі таемна паліць, як выхаванцы прытулку ГДТ, так і афіцэры Вяцкага палка, якія, магчыма, займаліся нейкімі рамонтнымі працамі ў будынку. Бо вядома, што афіцэры гэтага палка ўсяляк дапамагалі ГДТ [9, арк. 141]. У сваю чаргу, некаторыя выхаванцы прытулка ГДТ адпраўляліся ў якасці вучняў у музыкальныя каманды розных вайсковых злучэнняў горада, у тым ліку і ў Вяцкі полк [9, арк. 142 адв.].

Малюнак 4. Дзве шкляныя аптэчныя бутэлечкі, верагодна, міжваеннага часу, знойдзеныя аўтарам. Фотаздымак аўтара.

Дзве аптэчныя шкляныя бутэлечкі, міжваенны перыяд (Малюнак 4). Левая бутэлечка мае блакітнаватае адценне. Даўжыня 10 см. Дыяметр донца – 3 см. Дыяметр бутэлечкі паступова пашыраецца, а ў верхняй частцы, дзе знаходзіцца "горлышка" – звужаецца. Маецца "носік", што сведчыць аб захоўванні ў такой бутэльцы лекаў у вадкім стане (напрыклад, капляў).

Правая бутэлечка мае цёмна-зялёны колер. Даўжыня – 7 см. Дыяметр донца – 2 см. У верхняй частцы, дзе знаходзіцца "горлышка", дыяметр звужаецца. Паводле супрацоўнікаў аптэкі-музея № 1 г. Гродна, у такой бутэльцы маглі захоўвацца лекі, як у вадкім стане (каплі), так і ў цвёрдым (таблеткі).

Этыкетка з аптэкі Адамовіча, 1937–1939 гг. (Малюнак 5). Папяровая этыкетка памерам 5 х 2,5 см, пясочнага колеру. Этыкетка аформлена па-мастацку: у вуглах ёсць выявы чатырох кветак з трыма пялёсткамі. Мае невялікія пашкоджанні (парванасці): у верхняй частцы пасярэдзіне і ўнізе злева. У верхняй частцы – надпіс па-польску: "Apteka FARNA ....amowicza / Grodno, Telefon, 97," (Фарная аптэка Адамовіча. Гродна, тэлефон, 97). Унізе таксама маецца надпіс на польскай мове: "dz. ED. STĘPNIEWSKI / Pl. Batorego № 8." (Эдвард Стэмпнеўскі, плошча Баторыя, 8).

У міжваенны час Фарнай аптэкай Адамовіча называлася сённяшняя аптэка-музей № 1 (пл. Савецкая, 4). Сям'я Адамовічаў валодала гэтай аптэкай з 1836 па 1881 гг., а наступныя ўладальнікі аптэкі ў знак пашаны пакінулі іх прозвішча ў яе назве. І

як бачым, нават у 1930-х гг., яна па-ранейшаму насіла назву былых уладальнікаў [1, с. 315].

Малюнак 5. Этыкетка ад лекаў з Фарнай аптэкі, 1937-1939 гг., знойдзена Жабінскім Паўлам. Фотаздымак аўтара.

Што тычыцца Эдварда Стэмпнеўскага (1879–1944 гг.), то ў часы Расійскай імперыі ён быў фармацэўтам і арэндаваў будынак Фарнай аптэкі (валодаў да 1915 г. і з 1918 па 1939 гг.) [11, с. 239]. Дарэчы, у траўні 1912 г. Стэмпнеўскі збіраўся купляць у Гродзенскага дабрачыннага таварыства яе аптэку (сёння будынак шахматна-шашачнага клуба на вул. Ажэшка, 15), але 16 траўня 1912 г., на паседжанні членаў праўлення ГДТ было вырашана перадаць аптэку канкурэнтам Стэмпнеўскага – правізарам Палякову і Савельеву [4, арк. 9].

Падчас Першай сусветнай вайны Э. Стэмпнеўскі быў у расійскім войску. Вяртаецца ў Гродна толькі ў 1918 г. З пач. 1920-х гг. займаецца палітычнай дзейнасцю і ў 1922–1927 гг. быў нават абраны на пасаду прэзідэнта г. Гродна. Быў сябрам выканаўчага камітэту па адбудове помніка Э. Ажэшка ў г. Гродна. Пры ягоным кіраўніцтве, у горадзе быў адчынены прыродазнаўчы музей С. Жыўны (сёння – будынак ветэрынарнага факультэта Гродзенскага аграрнага ўніверсітэта па вул. Валковіча, 1), і адбыўся пераезд гістарычнага музея ў Стары замак [11, с. 239].

Станам на 1937 г. Э. Стэмпнеўскі жыў на плошчы Баторыя, 8. Гэта дазваляе нам звузіць год выпуску дадзенай этыкеткі: 1937 – верасень 1939 гг. Э. Стэмпнеўскі па-ранейшаму валодаў Фарнай аптэкай. У 1944 г. за падтрымку антынацысцкага падполля ён будзе арыштаваны і адпраўлены ў канцлагер Штутгаф. У якасці вязня пад № 34519 Эдвард Стэмпнеўскі памрэ ўсяго праз тыдзень пасля прыбыцця ў лагер [11, с. 240].

Этыкетка з аптэкі Саўлы Шварца, міжваенны перыяд (Малюнак 6). Папяровая этыкетка памерам 4,3 х 2 см, пясочнага колеру. Мае пашкоджанні: вырваны правы ніжэйшы вугал, і невялікая парванасць у цэнтры. Падпісана па-польску: “Apteka S. Szwarca / w GRODNIE / ul. Orzeszkowej № 11 / Kropie od bólu....” (Аптэка С. Шварца / у

Гродна / вул. Ажэшка, 11 / Каплі ад болю….).

Вядома, што Саўл Шварц нарадзіўся ў 1883 г., меркавана – у г. Беластоку. Меў спецыяльнасць фармацэўта. У г. Гродна – з 1914 г., дзе валодаў вышэйадзначанай аптэкай. Дарэчы, будынак былой аптэкі Шварца да сённяшняга дня захаваўся ў добрым стане пад тым жа адрасам (вул. Ажэшка, 11), і там зараз знаходзіцца Аптэка № 1 "Фармацыя г. Гродна". Станам на 1923 г. С. Шварц жыве разам з жонкай і трыма дзецьмі на 2-м паверсе будынка, якім тады валодала дабрачыннае таварыства "Жлобэк" (сёння – будынак на вул. Ажэшка, 15). На 1-м паверсе гэтага будынка ў трох пакоях займала ягоная аптэка [5, арк. 22–23]. Такім чынам, у міжваенны час Шварц валодаў аптэкамі, якія размяшчаліся ў двух будынках.

Малюнак 6. Этыкетка ад лекаў з аптэкі Саўла Шварца, міжваеннага часу, знойдзеная Кічынскім Раманам. Фотаздымак аўтара.

Дадзеныя этыкеткі нам паказваюць, што выхаванцам прытулку ПДТ куплялі лекі, як мінімум, з дзьвух прыватных аптэк: Стэмпнеўскага і Шварца. Лекі, як паказваюць знаходкі, маглі захоўвацца і ў будынку тагачаснага прытулка.

Малюнак 7. Папяровы фанцік ад цукеркі з фабрыкі А. Софера, пач. XX ст., знойдзены Кічынскім Раманам і Холадам Аляксеем. Фотаздымак аўтара.

Папяровы фанцік ад цукеркі, пач. XX ст. (Малюнак 7). Дадзены фанцік не цэльны, а парваны на 5 частак. Пры злучэнні можна прачытаць надпіс на рускай мове дарэвалюцыйнага правапісу: "КОНФ…ЕК.. / ф…бри… /

ОРѢХОВАЯ / карамель / А. СОФЕРА / въ Гроднѣ". З левага боку – манаграма "АС" – ад літараў імя і прозвішча ўладальніка. У цэнтры фанціка – малюнак двух лясных арэхаў з зялёным лісцем. Літары, манаграма і выява арэхаў зробленыя чырвонымі чарнiламі.

Дадзеная знаходка даказвае, што дзеці прытулка ГДТ у сваім рацыёне спажывалі кандытарскія вырабы. Верагодна іх давалі на рэлігійныя святы (Раство, Пасха), або на імяніны ці дні народзінаў асобных выхаванцаў прытулку ГДТ. Інфармацыю ж пра фабрыку Софера пакуль знайсці не ўдалося.

Металічная крышка ад абутковага крэма, пач. XX ст.(?) (Малюнак 8). Крышка акруглай формы, дыяметрам 5 см. Пафарбавана ў залацісты і чорны колеры. У цэнтры маюцца пагнутасці. Па краях крышкі – пацёртасці. Наверсе паўкругам ідзе надпіс залацістымі літарамі на чорным фоне па-англійску: "JACQUOT & C^{O}. FRENCH BLACKING" (Назва кампаніі. Французскі чорны). Унізе надпіс: "Paris / prepared by / JACQUOT & C^{O}" (Парыж / зроблены / назва кампаніі). Цікавасць прадстаўляе малюнак на крышцы. На ёй у цэнтры – выява вялікага чорнага бота, у які, нібыта ў люстэрка, глядзяць у сваё адлюстраванне малпа і папугай. Злева ад папугая – фігура задаволенага чалавечка, які прытанцоўвае на левай назе. Чалавечак трымае ў левай руцэ маленькі чорны бот, у правай – прадмет, падобны на абутковую шчотку. Такая выява павінна была рэкламаваць прадукцыю фірмы, пры прымяненні якой боты блішчалі нібыта люстэрка.

Малюнак 8. Металічная крышка ад абутковага крэма, пач. XX ст.(?), знойдзеная аўтарам. Фотаздымак аўтара.

Пошук інфармацыі пра гэтую фірму ў літаратуры нічога не даў. А інтэрнэт-крыніцы прапаноўваюць сайты розных аўкцыёнаў. На адным з такіх сайтаў прадстаўлены набор для абутка вышэйназванай фірмы, з датыроўкай 1875–1900 гг. [13]. Таму тэарэтычна дадзенай крышка магла быць зроблена ў пач. XX ст.

Кавалак паперы, верагодна пач. XX ст. (Малюнак 9). Звычайны кавалак паперы з вучнёўскага сшытка ў касую лінейку. Памеры: даўжыня верхняй часткі – 6,4 см,

ніжэйшай – 7,4 см, шырыня – каля 5 см. Мае надпіс на рускай мове дарэвалюцыйнага правапісу: “Воръ.”. Надпіс зроблены алоўкам. Літары нахіленыя ў правы бок. Паколькі надпіс дарэвалюцыйнага правапісу, то тэарэтычна ён мог быць датаваны пач. ХХ ст.

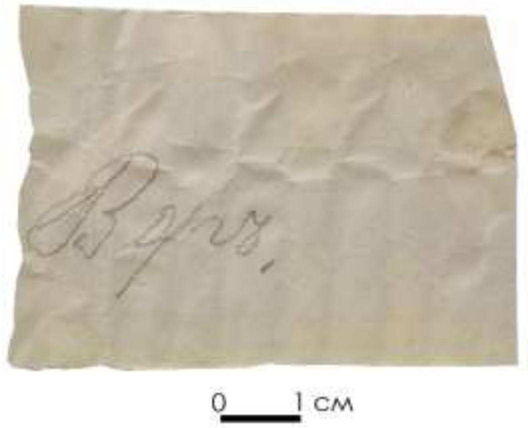

Малюнак 9. Кавалак паперы з надпісам “Воръ.”, верагодна, пач. ХХ ст., знойдзены аўтарам. Фотаздымак аўтара.

Аўтара і адрасата надпіса мы ўжо не даведаемся, таму застаецца будаваць толькі тэорыі аб тым, што такімі запіскамі маглі высвятляць адносіны выхаванцы прытулку ГДТ.

Высновы. Мы разгледзелі і прааналізавалі дзесяць цікавых знаходак з гарышча будынка на зав. Тэлеграфны, 2, г. Гродна. Тры з іх падпісаныя па-руску, тры – па-польску, адна – па-англійску. Знаходкі дазваляюць дапоўніць гісторыю дадзенага будынка і паказваюць, чым карысталіся, лячыліся, што маглі есці і паліць ягоныя былыя жыхары. Спадзяемся, што знаходкі знойдуць ганаровае месца ў музейным пакоі ДУА “ГАЦТіК”. А паколькі праца на гарышчы працягваецца, мы ўпэўненыя, што артыкул на такую тэматыку будзе не апошнім.

Аўтар шчыра дзякуе старшаму выкладчыку ГрДУ імя Янкі Купалы Гаршкову Алесю Дзмітрыевічу за прадстаўленае сіта і дапамогу на першым этапе; членам аб’яднання па інтарэсах “Археалогія” ДУА “ГАЦТіК”, якія з’яўляюцца таксама студэнтамі 1 і 2 курсаў спецыяльнасці “Археалогія” ГрДУ ім Я. Купалы: Казлову Севасцьяну, Кічынскаму Раману, Холаду Аляксею, Русецкаму Івану, Чубараву Мацвею, Харужыю Алегу; а таксама педагогу дадатковай адукацыі вышэйадзначанай установы і студэнту 4 курса спецыяльнасці “Айчынная і ўсеагульная гісторыя” Жабінскаму Паўлу Валер’евічу.

Без дапамогі гэтых людзей праца б шла ў разы павольней.

Спіс крыніц і літаратуры:

1. Вашкевіч, А. Біяграфія Гарадзенскіх вуліц. Ад Фартоў да Каложы / А. Вашкевіч, А. Госцеў [і інш.]. – Гародня-Вроцлаў: Гарадзенская бібліятэка, 2012. – 370 с.

2. Венский, В. Помните про две старинные казармы у сквера по улице Щорса в Гродно? Смотрите, как они будут выглядеть после реконструкции [Электронный ресурс] / В. Венский // Вечерний Гродно. – 2022. – Режим доступа: https://vgr.by/2022/10/08/pomnite-pro-dve-starinnyie-kazarmyi-u-skvera-na-ulice-shhorsa-v-grodno-smotrite-kak-oni-budut-vyiglyadet-posle-rekonstrukcii/ Дата доступа: 22.11.2023.

3. Гацко, Я. Гродзенскае і Польскае дабрачынныя таварыствы ў сярэдзіне XIX – пачатку ХХ стст. / Я.У. Гацко // Беларусь у

кантэксце еўрапейскай гісторыі: асоба, грамадства, дзяржава: зб. навук. арт. / ГрДУ імя Янкі Купалы; рэдкал.: А. А. Каваленя (гал. рэд.), І. Ф. Кітурка (гал. рэд.) [і інш.]. – Гродна: ГрДУ, 2021. – С. 268–272

4. Журнал паседжанняў праўлення Гродзенскага дабрачыннага таварыства за 1912 г. // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў г. Гродна (далей – НГАБ у г. Гродна). – Ф. 948. Воп. 1. Спр. 16. Арк. 9.

5. Пашпарты сядзібных участкаў, жылых дамоў і іншых пабудоў у г. Гродна па вул. Ажэшка у 1923 – 1924 гг. // ДАГрВ. – Ф. 46. Воп. 1. Спр. 96. Арк. 22–23.

6. Пашпарты сядзібных участкаў, жылых дамоў і іншых пабудоў у г. Гродна па вул. Тэлеграфнай у 1923–1924 гг. // Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (далей – ДАГрВ). – Ф. 46. Воп. 1. Спр. 128. Арк. 8.

7. План г. Гродна за 1912 г. // НГАБ у г. Гродна. – Ф. 11. Воп. 16. Спр. 2. Арк. 1.

8. Планы камлектавання дзіцячых дамоў і інтэрнатаў на 1960/1961 вучэбны год // ДАГрВ. – Ф. 730. Воп. 1. Спр. 709. Арк. 11.

9. Справаздачы аб дабрачынных таварыствах Гродзенскай губерніі за 1898 г. // НГАБ у г. Гродна. – Ф. 1. Воп. 18. Спр. 579. Арк. 141, 142 адв.

10. Технический паспорт на общественное здание (сооружение) : Регистрационное удостоверение № 5581 : принят 15.03.2001 / Министерство жилищно-коммунального хозяйства РБ. – Гродно : Бюро регистрации и технической инвентаризации, 2001. – 42 с.

11. Чарнякевіч. А. Памяць пра Гродна. Матэрыялы да біяграфічнага слоўніка постацей міжваеннага горада. 1919–1939 гг. / А.М. Чарнякевіч. – Гродна: ЮрСаПрынт. 2015. – 306 с.

12. Iberski, E. Plan miasta Grodna / E. Iberski. – Grodno: Nakład księgarni E. Iberskiego w Grodnie, 1932. – 21 s.

13. Jacquot & Co. French Blacking Box with Shoemaker's Tools, 1875-1900 [Электроны рэсурс] // The Henry Ford – 2017. – Рэжым доступу: https://www.thehenryford.org/collections-and-research/digital-collections/artifact/462527/ – Дата доступу: 22.11.2023.

14. Jodkowski, J. Grodno / J. Jodkowski. – Wilno: księgarnia J. Zawadzkiego, 1923. – 120 s.

15. Państwowa Szkoła Zawodowa Żeńska w Grodnie. – Warszawa: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1929. – 4 s.

16. 102-й пехотный Вятский полк [Электроны рэсурс] // Офицеры русской императорской армии – 2023. – Рэжым доступу: https://ria1914.info/index.php/102-%D0%B9_%D0%BF%D0%B5%D1%85%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%92%D1%8F%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BA – Дата доступу: 22.11.2023.

Навуковы кіраўнік – доктар гістарычных навук, прафесар, прафесар кафедры ўсеагульнай і славянскай гісторыі ГрДУ імя Янкі Купалы Нечухрын А. М.

АД ВЫКЛАДЧЫКАЎ – СТУДЭНТАМ

УДК 902/904

Чаму мы такія, якія мы ёсць? Рэцэнзія на «*Сапольски Р. Кто мы такие? Гены, наше тело, общество / Р. Сапольски : Пер. с англ. – М. : Альпина нон-фикшн, 2023. – 256 с.*»

ГАРШКОЎ
Аляксандр Дзмірыевіч

Старшы выкладчык кафедры гісторыі Беларусі, археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін
ГрДУ імя Янкі Купалы
Gorshkov_AD@grsu.by

Пытанне "Адкуль узяўся чалавек і чаму менавіта мы зараз дамінуем на планеце Зямля?" цікавіць нас, пачынаючы са старажытных часоў. Аднак даследаванне гэтага перыяду толькі пры дапамозе археалогіі і яе інструментаў не дазваляе нам адказаць на гэтае пытанне. Дадзеная акалічнасць вымушае нас звяртацца да даных прыродазнаўчых навук і асабліва – біялагічнага накірунку, так як большасць дзеянняў, якія мы, альбо вы – будучыя археолагі, фіксуем паводле матэрыяльнай культуры, з'яўляюцца вынікам нашых прыродных задаткаў альбо эвалюцыйных дасягненняў.

Дадзеная кніга з'яўляецца рускамоўным перакладам працы Роберта Сапольскага, якая пабачыла свет у 2005 г. Важным з'яўляецца тое, што праца, якая была надрукавана выдавецтвам "Альпіна нон-фикшн" у 2023 г., мае навуковага рэдактара ў асобе кандыдата[1] біялагічных навук Юліі Аляксандраўны Краус, якая на момант напісання рэцэнзіі з'ўлялася супрацоўнікам кафедры біялагічнай эвалюцыі біялагічнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя М. І. Ламаносава.

Праца складаецца з заўваг аўтара, падзякаў, трох частак, якія ў сваю чаргу падзяляюцца на падчасткі. Кожная з іх сканчваецца нататкамі Р. Сапольскага і літаратурай, на якую навуковец спасылаецца або прапануе да яе звярнуцца дзеля паглыбленага вывучэння той ці іншай праблематыкі.

---

[1] На сайце кафедры біялагічнай эвалюцыі пададзена інфармацыя аб тым, што з 2021 г. Ю. А. Краус з'яўляецца доктарам біялагічных навук. Магчыма, пераклад кнігі рыхтаваўся раней, пагэтаму ў ёй пададзена неактуальная інфармацыя.

Як вышэй ужо было сказана, кніга пачынаецца з заўваг аўтара, у якіх гаворыцца аб публікацыі некаторых матэрыялаў у навуковых часопісах. Частка з гэтых артыкулаў была злёгку перапрацаваная. На наш пункт гледжання, гэты факт не з’яўляецца нейкім мінусам дадзенай работы, так як для студэнтаў, а верагодна, і для выкладчыкаў, падобныя працы наўрад ці былі або ёсць дасяжнымі.

Першая частка кнігі прысвечана пытанням генаў і хто мы такі. Пачынаецца яна з уводзін (як і кожная наступная) і складаецца з шасці падчастак.

У гэтай частцы аўтар спрабуе патлумачыць, што карэнным чынам уплывае на чалавека: выхаванне або прырода, праз артыкул у часопісе People, дзе вядомыя на той момант асобы разважалі, як яны патрапілі ў топ 50 самых прыгожых людзей свету. Аналізуючы гэтыя адказы і базуючыся на сваіх ведах, Р. Сапольскі тлумачыць, што нашыя гены ўплываюць на тое, як мы з вамі ўзаемадзейнічаем з навакольным асяроддзем [с. 22].

У другой падчастцы, якая мае назву “Ген проста так”, даследчык, праз прыклад авечкі Долі[2], паказвае на прарыў у даследаванні ДНК і ўплыў генаў на стан чалавека або жывёлы. На прыкладзе прымата, які атрымаў моцны стрэс праз адсутнасць ежы, Р. Сапольскі паказвае, што такія візуальныя змяненні таксама прасочваюцца і ў арганізме, напрыклад, праз выдзяленне гармону стрэса [с. 34].

Падобнай праблеме прысвечана і трэцяя падчастка, якая звязана са змяненнямі ДНК мышэй. Аднак тут істотна аўтар звяртае ўвагу на журналістаў, якія, як і ў выпадку з авечкай Долі, сваімі “сенсацыйнымі” адкрыццямі і “страшылкамі” замянялі навуковым даследаванням.

Наступныя дзве падчасткі распавядаюць нам пра працэс цяжарнасці, перадачы і фарміравання генаў, а таксама, унёсак даследаванняў на мышах для чалавека. На першы погляд, гэтыя тэксты маюць чыста біялагічны накірунак, але да нас, гісторыкаў і археолагаў, яны маюць непасрэднае дачыненне, а выраз “Иногда курица – это способ яйца

[2] Авечка Долі – першае ў гісторыі кланіраванае млекакормячае, якое з’явілася ў 1996 г. Пражыла жывёла да 2003 г.

создать новое яйцо" добра адлюстроўвае прычыны паўтаральнасці некаторых прыладаў працы [с. 56].

Вельмі, на наш пункт гледжання, цікавай, з'яўляецца апошняя падчастка першай часткі, якая прысвечана бацькоўскім якасцям і іх уплыву на наступнае патомства. Большасць з нас ведаюць, што ў прыродзе выбар самкай партнёра для спарвання залежыць ад афарбоўкі самца. Аднак праведзеныя даследаванні паказваюць, што ў асобін, якія маюць найбольш прываблівыя знешнія прыкметы, патомства мае лепшыя паказчыкі прыстасаванасці да навакольнага асяроддзя [с. 83–84].

Другая частка дадзенай кнігі мае назву "Наше тело и кто мы такие", у ёй разглядаюцца пытанні спецыфікі сну, кепскага настрою і паразітаў у мазгу. Агулам яна падзяляецца на сем падчастак.

Ва ўводзінах даследчык тлумачыць характар дадзенага блока, асноўная думка якога прасочваецца адразу: усе змяненні, якія адбываюцца ў арганізме ўплываюць на дзейнасць мозга і наадварот [с. 94]. Па факце, гэтаму і прысвечаны ўсе тэксты. Чаму мы бачым сны, як стрэс і больш змяняе нашыя паказчыкі ў мозгу і агулам – гармонаў і г.д. Найбольш, на наш пункт гледжання, цікавай, з'яўляецца апошняя падчастка, у якой аўтар раскрывае, як некаторыя праблемы бацькоў калечаць жыцці дзяцей (прамым чынам).

Трэцяя, заключная частка кнігі, прысвечана грамадству і ролі/месцу нас, як людзей, у яго сістэме. Складаецца яна з сямі падчастак, якія адлюстроўваюць нашыя адносіны да сваіх суродзічаў, навакольнага асяроддзя і г.д.

Уводзіны Р. Сапольскі пачынае з расповеду аб гісторыі сваёй сям'і, згодна з якой, усе яе галіны мігравалі паміж 1905 г. і Першай сусветнай вайноў у Амерыку з тэрыторыі Расіі[3] [с. 177]. І задаецца пытаннем, што было б, каб яго продкі засталіся: ці пагарджаў бы ён Брэжневым, як Ніксанам, ці ўвогуле не стаў бы вучоным.

Галоўнай лініяй дадзенай часткі з'яўляецца ўплыў культуры на чалавека, у тым ліку, яго біялагічны складнік. Напрыклад, даследчык адзначае, што істотным чынам на здароўе чалавека ўплывае яго дабрабыт, то бок – даступнасць рэсурсаў. А іх адсутнасць запускае стрэс ад беднасці, які не лепшым чынам адбіваецца на людзях [с. 184–185].

З пункту гледжання археалогіі цікавай з'яўляецца

[3] У Вікіпедыі падаецца іншая інфармацыя – што Р. Сапольскі з'яўляецца сынам савецкага эмігранта. Калі верыць інфармацыі аўтара і ўлічыць, што ён яўрэй па паходжанні, то яго продкі маглі паходзіць з тэрыторыі сучаснай Беларусі.

падчастка, прысвечаная культурным асаблівасцям розных тэрыторый. Па факце, яна распавядае пра ўплыў экалогіі на чалавека і яго наваколле. Падаецца кароткі гістарыяграфічны агляд дадзенай думкі, у тым ліку, праз негатыўнае стаўленне да расізму, які бытаваў у першай палове XX ст. [с. 199–200]. Р. Сапольскі звяртае ўвагу на культурныя адрозненні насельніцтва тундры, пустыні і дажджавых лясоў. На яго думку, менавіта гэтыя асаблівасці сталі асновай для з'яўлення розных рэлігій і самае галоўнае – розных генетычных асаблівасцей.

У чацвёртай і пятай падчастках навуковец паказвае нам спосаб рэканструкцыі стасункаў людзей праз прызму жывёльнага свету і тэорыі гульняў. Апошняя вельмі цікавая для даследавання першабытнай гісторыяй, так як многімі заходнееўрапейскімі даследчыкамі разглядаецца ў якасці асновы стасункаў чалавека на любых стадыях развіцця.

Апошняя падчастка кнігі прысвечана культурным асаблівасцям развіцця людзей, у тым ліку, праз прызму ўласнага досведу даследчыка.

Агулам, дадзеная праца выклікае, пераважна, дадатковыя эмоцыі. Па-першае, яна незвычайная для прачытання, так як напісана (тут трэба адзначыць добрую рэдактарскую працу) – у т.зв. заходнееўрапейскім стылі.

Плюсам дадзенай кнігі можна безумоўна адзначыць вялікую колькасць спасылак на эксперыменты (часам, не зусім этычныя з сучаснага пункту гледжання, праўда, пра што аўтар нам піша), якія пацвярджаюць або абвяргаюць пэўныя палажэнні.

Мінусам можна назваць малую колькасць спасылак на даследаванні археолагаў у кантэксце звароту да старажытнасці. Напрыклад, пры выкарыстанні даных аб краманьёнцах і неандэртальцах, Р. Сапольскі спасылаецца на Д. Даймонда як фізіёлага [с. 252]. На наш пункт гледжання, у такіх пытаннях, усё ж такі варта звяртацца да навукоўцаў, якія непасрэдна даследуюць гэтую праблематыку прамым чынам.

Падсумоўваючы ўсё вышэйсказанае, можна зрабіць выснову, што дадзеная кніга вартая прачытання і безумоўна, пашырыць кругагляд студэнтаў на некаторыя праблемы, звязаныя з чалавекам і яго развіццём, як біялагічнага віда.

Спіс крыніц і літаратуры:

1. Сапольски Р. Кто мы такие? Гены, наше тело, общество / Р. Сапольски : Пер. с англ. – М. : Альпина нон-фикшн, 2023. – 256 с.

СТУДЭНЦКАЯ НАВУКА

Студенческая научно-практическая конференция *«Время истории – время историка»*, посвящённая 50-летию кафедры всеобщей и славянской истории (28 ноября 2023 г.)

ГЛАДКОВСКИЙ
Иван Юрьевич

Студент 1 курса
ГрГУ имени Янки Купалы
ivangladkovsky@tut.by

28 ноября 2023 года прошла конференция “Время истории – время историка”, посвященная 50-ти летию кафедры всеобщей и славянской истории, факультета истории коммуникации и туризма. В этой конференции было представлено четыре секции по направлениям: “Отечественная история”, “Всеобщая история”, “Археология” и “Историческая память и коммеморативные практики”. Живой интерес у студентов вызвала секция № 3 “Археология”, в которой было представлено девять работ на различные темы, начиная от истории исследования Месопотамии, заканчивая исследованиями кожевенного дела.

Председателем секции выступил беларуский археолог, кандидат исторических наук, преподаватель кафедры истории Беларуси, археологии и специальных исторических дисциплин Горшков Александр Дмитриевич. Секретарем секции была студентка третьего курса Радикевич Оксана Олеговна. Участники конференции принимали активное участие в обсуждении работ своих коллег, учитывали замечания внесённые председателем и секретарем секции.

Уникальность этого мероприятия заключалась также в том, что работы предоставили студенты всех курсов, участие принимали студенты, обучающиеся не только по специальности “История”, среди них представители специальности “Правоведение”, “Журналистика” “Графический дизайн”, “Информационно-измерительные приборы и системы”, “Информация и коммуникация”. Данная конференция вызвала интерес не только у студентов, но и учащимися учреждений получения среднего образования. Одним из участников конференции стала учащаяся Гимназии № 9 им. Ф. П. Кириченко г. Гродно, Крупенич Анна Ивановна, выступившая с докладом “Кожевенное дело на территории Беларуси в период средневековья”.

В секции “Археология” было выслушано 9 докладов. В основном доклады были подготовлены для дальнейшего написания курсовых работ, работ по схожей тематике.

Всё доклады вызвали живой интерес, об этом можно судить по тому что обсуждалось каждое выступление, задавались интересующие вопросы по темам.

Первым выступал Белоголовый Юрий Андреевич, студент 3 курса с темой “Начало исследований советских археологов в Месопотамии: экспедиция в Ираке в 1969–1985 гг”. участники конференции могли послушать об исследователях данного периода, познакомиться с фотографиями находок и самой экспедиции.

Вторыми докладчиками были Гладковский Иван Юрьевич, студент 1 курса и Крупенич Анна Ивановна, учащаяся Гимназии № 9 со статьей “Кожевенное дело на территории Беларуси в период средневековья”. Можно было узнать о проблемах изучения кожевенного дела, посмотреть фотографии различных интересных находок.

Жабинская Светлана Сергеевна, студентка 3 курса подготовила доклад на тему “Мезалітычныя матэрыялы з археалагічнай экспазіцыі факультэта гісторыі, камунікацыі і турызму ГрДУ імя Янкі Купалы”. Студенткой была проделана работа по изучению данных ей материалов. Также была поднята проблема изучения мезолитических памятников.

Жабинский Павел Валерьевич, студент 4 курса “Крамянёвыя матэрыялы ў калекцыях помнікаў з ваколіц в. Малоткавічы Пінскага раёна”. В этом докладе была показана полевая работа археолога. Были представлены свежие исследования археологических памятников.

Радикевич Оксана Олеговна, студентка 3 курса рассказала про “Шпильки железного века с территории бассейна Белорусского Повилья: к 95-летию со дня рождения Ярослава Генриховича Зверуго”. Эта работа была интересна ещё и тем что в она была посвящена белорусскому археологу Я. Г. Зверуго и его классификации шпилек железного века.

Русецкий Иван Алексеевич, студент 2 курса специальности “История (археология)”, “Технико-морфологическая характеристика геометрических микролитов эпохи мезолита на территории Белорусского Поозерья”

Всё выслушаное было очень познавательным, однако, наиболее интересными в секции были признаны выступления Каспера Никиты Сергеевича “Вклад Лидии Ивановны Тегако в развитие современной белорусской антропологии” и Чубарова Матвея Владимировича “Железные ножи с острова Замок на озере Дрисвяты в музейной коллекции ГрГУ им. Янки Купалы”.

В ходе всеобщего обсуждения лучшим был признан доклад Чубарова Матвея Владимировича, поэтому главный приз секции был отдан ему.

Подводя итог прошедшей конференции можно сказать, что археологическая наука вызывает всё больший интерес у студентов в плане написания научных статей, потому как “Археология” была выделена в отдельную секцию. Конференция дала всем возможность выступить, поделиться наработками и обсудить их. Материалы конференции войдут в отдельный электронный сборник с которым также можно будет ознакомиться в ближайшее время.

Научный руководитель – доктор исторчиеских наук, доцент, профессор кафедры истории Беларуси, археологии и специальных исторических дисциплин ГрГУ имени Янки Купалы Пивоварчик С. А.

АРХЕАЛАГІЧНЫ ГУРТОК

FACTA SUNT
VERBIS DIFFICILIORA